

Et opgør mellem gammel og ny retsopfattelse

Af H. A. RIIS-OLESEN

PEDER NIELSEN MOLLERUP, der kort før 1700 blev ejer af Vestervig Kloster, kom i 1706 i strid med herredsfoged Beyer om udstrækningen af sin birkeret. Da hele sagen samtidig giver et udmærket tidshistorisk billede af sammenstødet mellem tradition og den ny retsopfattelse, kan den nok have interesse for en større kreds.

På et retsmøde fremlægges følgende kongelige erklæring fra 1706:

Vi, Frederik d. IV gør vitterligt, at såsom os elskelig Peder Nielsen Mollerup, Vestervig, assessor udi rentekammeret har gjort allerunderdanigst ansøgning om vores confirmation (stadfæstelse) på efterskrevne brev til Cornelia Bickers:

Vi, Chr. d. V gør alle vitterligt, at vi efter os elskelig frue, Cornelia Bickers afgangne Joachim Irgens til Vestervig, hendes derom ansøgning og begæring, har bevilget og tilladt, at hun har fri birkerettighed til hendes hovedgaard, Vestervig i vort land, Nørrejylland, hvortil dog ej videre end hendes egne og hendes børns beholdene bønder og tjenere samt de bøndergods, som til hendes kreditorer alene er blevet udlagt, og må hun og hendes arvinger samt efterkommende ejermænd til bemeldte Vestervig nyde, hvis sagefald og bøder der i birket herefter kan falde, til hvilken der skal være til tjeneste dygtige birkefogeder og skrivere. De skal oppebære samme løn som vores herreds- og birkefogeder.

Disse rettigheder i alle ord, punkter og clausuler stadfæster vi for bemeldte, os elskelige Peder Nielsen Mollerup med denne restriktion, at herved skal forstås det gods, som på 1½ mil nær Vestervig, hvor tinget holdes, er beliggende, hvorefter alle haver sig at rette.

d. 3. sept. 1706. *Frederik R.*

Hertil føjer Peder Mollerup et brev til herredsfoged Valentin Beyer, hvori han citerer forannævnte skrivelse og tilføjer, at denne (Beyer) har gjort krav på fogedkorn fra flere bønder, som rettelig tilkommer birket i Vestervig.

Så går der 10 år, og man kan tænke sig, at bølgerne er gået højt mellem herredsfogeden og P. Mollerup, og diskussionen i egnen har været: Hvem har ret? Så kom styrkeprøven, da der indkaldtes til retsmøde den 16. juli 1716.

For retten mødte herredsfoged Val. Beyer på Hans kgl. Maj. vegne for at bevise og oplyse en del gods, som er kommen fra Hassing Refs herreders ting. Der blev fremlagt en skriftlig stævning. Poul Madsen i Abildgaard, forordnet sættedommer til H.-R. herreders ting, gør vitterligt, at for mig har V. Beyer andraget, hvorledes han skal være nødt, idet det har behaget assessor P. N. Mollerup til Vestervig Kloster ikke alene det udlagte gods for V. i samme sogn, men endog efter en skriftlig advarsel og befaling af 28. decbr. 1706 en del fremmede bønder uden sognet at tillægge sit birk fra herredet, og bruger hertil sit fundament, som kun omhandler birkets ejendomme, ikke noget om flytning fra herred til birk. Siden skal assessoren have taget og udnævnt stokkemænd

af de fremmede bønder hvert år - dem til trængsel og hans egne bønder til føjelig lettelse. Agger sogn, som ej skal være matriculeret og dog består i mange byer ved klitterne og strandsiderne ved Vesterhavet, og mange andre bønder i Refs herred, som aldrig nogen tid har svaret til andet ting end herredstinget, førend nu assessor Mollerup ejer gården, medens tilforn og før hans tid bønderne uden sognet, der var tjenere til Vestervig og der gjorde deres arbejde, svarede til herredstinget. Da ønsker jeg oplyst, og den rene sandhed komme for dagen, hvad der under forrige ejeres tid, ja da Deres kgl. Majestæter selv tilhørte den berømmelige gård, Vestervig Kloster, hvad der svarede til birketinget og hvad til herredstinget. Herom tillader herredsfogeden sig på majestæstens vegne at lade afhøre lovbealede tingsvidner. Hertil stævnes assessor Mollerup at møde på herredstinget den 16. juli 1706 for at høre disse indlæg og gensvare.

Denne stævning havde Mollerup fået i tide, så han den 15. juli skriftlig kunne svare: Som justitsråd og amtmand Birchenbusch mange gange har vægret sig ved at lade mig få en kopi eller lade mig se herredsfoged Beyers angivelse, kan jeg ikke besvare den, men hvad dens poster angår, så vidt de kan mærkes af stævningen, synes de mig ikke at være andet end hans egen praktiserede opdigt imod sandhed og optænkt hykleri af nidkærhed til kongens tjeneste, men til hans egen interesse ved andres fordelelse, thi han har med stor vidtløftighed omrejst sognene og der fået villige attester at være mesten part af ham selv sammendigtede. Derfor begæres, at han vil vidne om Vestervigs gamle frihed og personligt lade afhøre folkene derude, thi såvidt jeg har set både af ældgamle tingbøger og dokumenter samt hørt sige af ældste folk, så har Vestervig birketing været Agger sogns rette værneting, ikke blot i forrige ejeres tid, men også fra den tid, gården hørte til kronen. - Her anfører Mollerup de ham tilskrevne birkebreve dat. 1690 og 1706, men fortsætter derpå med de hårde angreb på Valentin Beyer om urigtige oplysninger og falske sigtelser. Dog må Mollerup indrømme, at der findes 38 tdr. hartkorn, som han ikke kan kræve lagt ind under birket, idet jorden tilhører hr. Opitzvis på Lydumgaard.

For Vestervig birkeret skal efter fru Irgens beretning være betalt kongen 1000 rigsdaler af Agger sogn efter 90 tdr. hartkorn, indtil sandflugtskommissionen nedsatte dette tal til 40.

Mig forundrer det højlig at bemærke monsiur Beyers dristighed til som kgl. øvrighed at fremføre så mange opdigtelser og usandheder, som kunne bringe stor straf med sig.

d. 15. juli 1716. *P. M. Mollerup.*

Mollerups indlæg blev trods Beyers protest antaget af retten.

Derpå fremlagde Beyer en ordre fra stiftamtmand Gersdorff, hvori han begærede, at man skulle erkyndige

sig om, hvad gods, der har ligget under Hassing-Refs herreder og hvad under Vestervig birk fra gammel tid.

Den første erklæring, der forelå, var fra sognepræst og provst i Snedsted, Holger Schandorph, som erklærede, at Agger sogn, som består af nogle byer ved Vesterhavet, alle i de 37 år han havde været præst i Thy, undtagen Øster Agger havde svaret under Hassing herred, indtil hr. assessor Mollerup er blevet ejer deraf og for nogen tid siden har lagt det under Vestervig birketing. Der går en stor å, som kaldes Tåbel å, den er holdt for ret skel imellem Vestervig birk og herredet, da åen i gamle dage gik vesten om Øster Agger. En bonde her i Snedsted, som i 20 år har været Vestervig tjener, har svaret til herredet, og han tilstår, at herredsfogederne Poul Resen og Villads Poulsen i sin tid fik fisk fra Agger i løn.

Desuden forelå der attest fra forrige fuldmægtig og skriver på Ørum slot Jens Larsen (1692-99), at i de første åringer søgte han på herskabets vegne dem i Agger sogn, som resterede med brolam, til Hassing herredsting, men de sidste åringer til Vestervig birketing: "hvoraf det kom, er mig ubevidst". Endvidere attest fra Peter Eillersen, Nørhedegård: har været herredsskriver til tinget fra april 1672 til herrederne blev sammenlagt, og jeg erindrer, at jeg for ca. 40 år siden søgte Poul på Toft til herredstinget, idet han havde ladet udskibe nogle fisk på havet udfor Toft strand, det samme hørte af gamle folk, at alene Øster Agger hørte til birket.

Peder Bertelsen i Aarup forklarede, at da han var tjener på Koustrup, da herredsfoged Villads Poulsen havde den i forpagtning, og da vidste han, at V. P. tog ud til Agger, hvor han fik fisk i løn. Da han for 23 år siden var stokkemand, søgte de af Agger sogn til herredstinget, da kong Fr. III blev hylde, blev det tillagt Agger sogn at betale Lars Wisbyes rejse til arvehyldningen. Han havde selv set de sedler, der blev uddelt derude.

Chr. Nielsen, Haringgaard, 65 år, vidnede, at hans kones mor var født i Tåbel, havde sagt ham, at Tåbel å i gammel tid gik vesten om Øster Agger og da hørte Øster Agger til birket - resten til herredet.

Bertel Olsen af Skovsted havde været strandfoged i 26 år og boet i Svejgård i 47 år, og da han var strandfoged blev de af Agger sogn søgt for strandgods til Hassing ting. Det samme vidnede Hans Sørensen, Tølbøll, at de, selv om de var Vestervig tjenere altid havde svaret under herredstinget, men nu siden ass. Mollerup var blevet ejer havde svaret til Vestervig. Det samme vidnede en lang række beboere i Agger og Tolbøl. Amor Poulsen i Dover, 72 år, udtalte: Der var 700 kørende bønder til Vestervig, og de svarede alle til herredstinget, undtagen Vestervig sogn og Ø. Agger. Hans far var udnævnt ved Refs herredsting at skulle hylde kongens oldefader (Fr. III), og da blev birket udset til at være hans lod. Da han ville have alt i Agger sogn, fik han kun fra Øster Agger, mens Lars Olsen i Visby fik fra de øvrige byer i Agger sogn. Jens Larsen, Ydby, 78 år, kunne huske 5 herredsfogeder: Peder Skøt, Knud Skøt, Mads Mogensens, Jacob Gested og Villads Poulsen, hvilke alle havde fået deres fogedskæppe af alle de bønder, som var tjenere til Vestervig uden alene Vestervig sogn. Michel Larsen i Sinderup, 85 år, kunne som det første mindes, at da tilhørte Vestervig Kloster sal. højlovede ihuk. kong Kr. IV med rigsmarskerne Jørgen Urne og Anders Bille, derefter Ole Parsberg, hvorefter gården blev udlagt til Joachim Irgens. Han vidste, at alle

bønder under Vestervig Kloster svarede til herredstinget undtagen Vestervig og Øster Agger. Det samme sagde Lars Madsen, Dover, Christen Høgholm, Heltborg (85 år), Niels Larsen, Smerupgaard (70 år). Josef Jensen i Nør Aalum havde i 54 år svaret til birket med fisk, men ellers hørt, at hans forældre havde svaret til herredet. Han indrømmede, at provsten i Hassing herred visiterer i Agger kirke. Mads Pedersen, V. Agger, havde altid svaret til birket, men han har fået at vide, at man tidligere svarede til herredet.

Det ser således ud til, at der i Agger har hersket nogen uklarhed med hvor de hørte hen.

Mollerup har dog tilsyneladende været i sin ret til at henhøre også Vester Agger til sit domæne, da den lå inden for 1½ milegrænsen. På den anden side har Valentin Beyer brugt alle midler for at skaffe de nødvendige beviser til veje, men har undgået Vester Aggers beboere, som ellers skulle være de første vidner i sagen. At de har svaret til herredet i gamle dage er hævet over enhver tvivl, idet Tåbel å delte Agger sogn, og den vestlige del ønskede kongen (el. herredsfogden!), fordi han så havde oversigt over strandingsgodset. Det samme ønskede Peder Mollerup, og vi har beviser for, at han flere gange tog af strandingsgodset ved Agger, under dække af, at han ville opbevare det til senere. (Beviserne fremkom ved retssagen ført mod Peder Mollerup i 1722-23). Således blev de ilanddrevene papirsroller, som skulle tørres, årsag til kæmpebranden på Vestervig Kloster i 1709.

Derefter fulgte to indlæg - det ene af Mollerups birkefoged, Mogens Christensen, som replicerer og slår fast, at Agger sogn i sin helhed hører til birket, medens Beyer til slut fremhæver, at Mollerup aldrig har fået noget særprivilegium til at måtte tage selv og lægge herredsdele til sit birk. Sagen endte uden domsafsigelse - i hvert fald ved underretten, og Mollerup fortsætter med at regne Vester Agger og øvrige byer ved havet for sit lovlige omraade.

Tidligere har jeg nævnt sognepræsten og provsten i Snedsted, magister Holger Schandorph. Mellem ham og Peder Mollerup udviklede der sig i 1716 en retssag. Mollerup beskyldte provst Schandorph for utilbørlig optræden ved et bryllup i Sønderhå den 12. aug. samme år. Det viste sig ved vidneafhøringen, at man ved den lejlighed havde drukket så mange skåler for kongen, dronningen, prinsesserne m. fl., at de tilsidst var alt andet end ædru.

En del præster, som var til stede, fortæller Mollerup, at provst Schandorph ved den lejlighed skulle have udtalt ærerørlige ord om ham, hvilket provsten benægtede. Det viste sig også, at man ikke kunne skaffe tilstrækkeligt bevis herfor, enten fordi de ikke erindrede det eller ikke ville. Men dermed lod Mollerup sig ikke nøje. Han førte retssager i mængde og elskede det åbenbart. På tingstedet i Grurup, som da holdtes i Gammelbyggaard, var der flere gange optræk til tumulter, fordi Mollerup, som den store godsbesidder optræder skamløst overfor de jævne mænd, der prøver at håndhæve retten.

Snart prøver herredsfogeden, Valentin Beyer, at sætte Mollerup på plads ved at fremføre mange vidner, snart ved at tilbyde forlig, men den udstrakte hånd skubbede Mollerup hånligt til side. Ingen skulle sige, at han, Vestervig Klosters ejer, var indgået et forlig. Nej, ret ville han have, intet mindre. Provst Schandorph var åbenbart af

samme støbning, for han ville heller ikke give sig, så det stod hårdt en tid lang. Dog døde sagen hen og fortabte sig i retsdetailer, som efterhånden blev til lange ordudgydelser fra begge sider, for til sidst at ebbe ud.

Som ovenfor omtalt yndede Mollerup at føre retssager, og her er en, som nok kan være interessant at høre om. Det drejer sig om et sagsanlæg fra justitsråd von Klingenberg til Ørum, som i 1715 stævner Mollerup for Hassing-Refs herreders ting, fordi Mollerup havde lukket stibordene ved Gårdhusmølle. Klingenberg påstår, at det har været en gammel skik, at stibordene var åbnet 3 nætter hvert år, nemlig Alle Helgens dag, Mortensdag og juleaften, for at fiskene fra Limfjorden kan gå op i Flade sø, hvilket ikke lyder usandsynligt. Men Mollerup, der helst brød med de gamle skikke, når det passede ham, lukkede stibordene for at forhindre denne trafik.

Ved retshandlingen den 14. marts 1715, hvor herredsfoged Beyer førte dommersædet, udtalte flere sig om dette forhold. Først Peter Eilersen: Jeg har boet i Morup Mølle ved Ørum fra 1680 til 1709, og det er mig vitterligt, at der trede gange årlig, nemlig de førromtalte, har været beordret folk fra Ørum til fiskerhuset ved Gårdhuset at påse, hvorledes stibordene blev holdt åbne, så fisk kunne opstige i Fladsø, og jeg har aldrig hørt, at det har været nogen nægtet eller forment. Derefter fremstod Christen Mogensén i Karup. Han var født i Randrup 1633 er nu 82 år. Han var i sognet, indtil han blev soldat, både mens Olle Parsberg var lensmand og senere de øvrige. Han kunne huske de trede nætter, hvor stibordene var åbne, og at der kom tilsyn fra Ørum samme gange. Aldrig har nogen klaget over denne gamle rettighed.

Hertil svarede Mollerup, at selv om den gamle soldat så nogenlunde kunne oplæse sit vidneudsagn (man bemærker tydeligt ironien!) så var ass. Mollerup ved forsikret, at det ikke var hans egen concept eller stil, og at vidnet ikke personlig kunne have set slusernes åbelse m. m., da Randrup ligger i en anden kant af sognet. Dertil svarede vidnet, at han ofte havde købt fisk dernede og hørt folkene fortælle om det passerede. Jens Larsen, Smerupgaard, havde tjent i Ørum i 7 år, og de trede gange om året blev Ørumfolk sendt til Gårdhus for at påse, at åbningen blev overholdt.

Lars Pedersen, Madstedgaard, har været i tjeneste på fiskerhuset for von Holten, der havde det i forpagtning i 1690 og hos Herman Berchling i 1691, og i denne tid var der åbnet trede gange, "ulast og ukæret af nogen". Niels Sørensen i Løgstrup havde også været fisker ved Gårdhuset i 3 år under Knud Lang, og han kunne bekræfte det samme. Flere beboere fra Ørum havde selv været med de trede gange for at påse åbningen ved sluserne, mange af dem mindedes fra 20-60 år, hvor skikken blev opretholdt.

Jens Hansen og Poul Christensen Skaaning, Ørum, berettede om den sidste mortensaften, da de kom til Gårdhuset og her fik at vide, at stibordene nu skulle være lukkede. De tog da op til assessor Mollerup og forespurgte, hvorledes det forholdt sig. De blev da spurgt, om de havde noget brev fra justitsråd Klingenberg som svar på det brev han havde sendt ham Allehelgensdag, hvortil de svarede nej. Da sagde Mollerup: Dersom hr. justitsråden vil have det som en bevilling, så ville han lade stibordene og hækkerne stå åbne 8 eller 10 nætter, men ville han have det som en rettighed, så ville de ikke blive åbnet, førend justitsråden viste ham nogen adkomst til denne rettighed.

Det er denne magt iblandet ironiens skarphed, der præger Peder Mollerup fra det øjeblik han sætter sin fod i Vestervig. Han kom til gården som forvalter i 1690, og allerede 9 år efter skyldte fru Cornelia Bickers ham op imod 8000 rigsdaler. Hun kunne ikke klare sine forpligtelser, og han (Mollerup) vidste at skaffe sig penge på forskellig vis og kunne dermed klare hendes forpligtelser ved at låne hende de forfaldne beløb, men samtidig fik han mere og mere af godsets ejendom under sig, indtil han tilsidst for en karrig betaling og årlig ydelse købte hende og sønnen ud af Vestervig Kloster. De bosatte sig i København og levede i fattigdom derovre.

Men tilbage til sagen ved Gårdhuset (resterne af sluseanlægget ses endnu sønden for Gårdhusmølle).

Assessor Mollerup svarede hertil, at han mærkede vel af den store "bemøjelse" med så mange vidners førelse, at justitsråden ingen adkomst på ejendomsrettighed eller fællig i Vestervig andelsfiskeri kan have, og som Ørum slot eller hovedgård ligger for allerøverste og smalleste ende af søen, og Ørum hverken har eller nogen tid har haft allerringste ejendomsgrund i hele Vestervig sogn, som er i et andet amt (Vestervig), hvor gaardhuset fra arilds tid har været i alleryderste kant af Fladsø. Mollerup nævner Irgens, der har betalt 5000 rdl. for fiskeretten, der er takseret til 30 tdr. hartkorn, hvoraf han beskattes, medens Ørum ingen skat betaler og ingen fiskerettigheder ejer. Derfor må der blive tale om en bevilling, og Mollerup tilbyder da en sådan, vel mod en klækkelig erstatning årligt - når det drejer sig om "så god en nabo". Mollerup gør også rede for, hvorledes han har uddybet åen og søens munding 1 alen.

Men tilbudet bliver mødt med en kold tilbagevisning, at det retsmæssige desangående nok skal blive klarlagt for retsindige dommere til afgørelse.

Men man hørte ikke mere fra Ørum angående denne sag. Mollerup fik lov til at beholde sin stibord i fred. Ordet smålighed og pengebegær er sikkert blevet nævnt nogle gange i Ørum efter denne historie.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1962, side 3-13).